

יום כיפור: הקשיים באמירת כל נדרי

פתיחה

בקהילות ישראל בכלל ובפרט בקהילות האשכנזים, נהוג להגיד בערב יום הכיפורים את תפילת 'כל נדרי', בה מבטלים את נדרי השנה שהייתה ושתהיה¹. על אף שהמקור הראשון בו מופיעה התפילה בפירוש נמצאת בסידורי הגאונים ומשום כך רבים נקטו שהנוסח תוקן בבבל, **השיטה מקובצת** (נדריים כג ע"א ד"ה) טען בעקבות הרי"ף גאות ששורשו כבר באנשי הגדולה, ובלשונו:

"ואנשי כנסת הגדולה תקנו לנו להסיר מן המכשול, כי כמה בני אדם יש שנודרים ושוכחים הנדר ואין באים לפני חכם להתיר ועוברין על נדרן בשוגג. ותיקנו שבתחילת יום הכיפורים בפתיחת תפילותיהם, יתוודו ויתחרטו מנדריהם כדי שלא ישכחו הדבר. ובספרד נהגו ששליח ציבור אוחז ספר תורה בחיקו ואומר כל נדרי בקול רם, וכל הקהל אומרים עמו."

כפי שנראה בהמשך, למרות שהייסוד ההלכתי לאמירת כל נדרי נמצא כבר בגמרא בנדריים (כג ע"ב), בכל זאת יש מחלוקות רבות לגבי אופן אמירתו. לא זו בלבד, על אף **שרב עמרם גאון** הכניס את תפילת כל נדרי בסידורו (ח"א עמ' מז) והוא הנוסח המוקדם ביותר שיש לפנינו, בכל זאת כתב עליו: "שזה מנהג שטות לאומרו, ואסור לעשות כן".

הגמרא בנדריים

האם יש ערך לאמירת כל נדרי? הגמרא במסכת נדריים (כג ע"ב), מביאה מחלוקת בין האמוראים בשאלה זו. תנא קמא סובר, שהרצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה, יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל. כפי שסייג אב"י, כאשר זוכרים את התנאי ובכל זאת בוחרים לנדור תנאי זה לא יועיל לבטל את הנדר במהלך השנה (ועיין תוספות שם).

א. דעה חולקת באמוראים מובאת בשם רבא, שאמנם הסכים לכך שאפשר מבחינה הלכתית לבצע את התנאי, אבל בכל זאת נזף ברב הונא בר חנינא שרצה לדרוש לעם שמותר להתנות, מחשש שמא יבואו לזלזל בנדריים. כפי שראינו לעיל כך גם סובר **רב עמרם גאון** ובעקבותיו **הריב"ש** (סי' שצד), וכן הביא **בשיבולי הלקט** (סי' שיז) בשם רוב הגאונים.

יש לציין, שחשש זה שיזלזלו בנדריים לא מופרך. **רבינו ירוחם** (תולדות אדם וחוה, יד, ג) העיד על "כמה טועים וכמה פריצים", שבערב ראש השנה או יום כיפור היו אומרים בפני חבריהם, שכל הנדריים והשבועות שהם ישבעו או ינדרו השנה יהיו בטלים, ומשום כך הורו לעצמם היתר להישבע ולנדור ללא אחריות, לעבור על נדרי הקהל, לגזול ולחמוס, ובלשונו:

כמו כן באירופה, בעקבות תפילת 'כל נדרי' לא סמכו הנוצרים על היהודים, וטענו שאין להאמין להם ולדבריהם, ודרשו מהיהודים להישבע שבועה נוספת שכללה השפלה מרובה (עיין בויקיפדיה ערך 'שבועות היהודים'). כך נהגו עוד לפני כן באימפריה הביזנטית, וגם אצל הגרמנים והצרפתים, מכאן ראייה לאופן בו אפשר לתפוס את תפילת כל נדרי, וחיזוק לדברי הגאונים ורבינו ירוחם. ובלשונו:

"וראיתי כמה טועים וכמה פריצים קורין לחבריהם ואומרי בליל יום כיפור או בראש השנה, הוו יודעים שאני מוסר מודעא על כל הנדריים והשבועות והחרמות שיחרימו ושישביעו אותי בכל זו השנה, שיהיו בטלים. וסבורים ומורים היתר לעצמן לעבור על חרמי הקהל ועל השבועות, לגזול ולחמוס לחבריהם וכדי בזיון וקצף שלא למדו ההלכה כלל."

ב. למרות ערעורי הגאונים, למעשה רוב הראשונים נקטו להלכה כדעת אב"י בגמרא שיש לומר את תפילת כל נדרי. בטעם הדבר שלא חששו לכך שעמי הארצות יזלזלו בנדריים כתבו **התוספות** (נדריים כג ע"ב ד"ה תנא), שתפילת כל נדרי נאמרת בארמית, ומכיוון שהעם לא מבין את הנוסח במלואו לא יבוא לזלזל בנדריים (אך הנדריים בכל זאת יבטלו, כי מבינים את העיקרון).

דעת רבינו תם

על אף שגם **רבינו תם** (תוספות נדריים ד"ה ואת) ככל הראשונים סבר שיש לומר את כל נדרי, הוא חלק על נוסח אמירתו. הנוסח הנמצא בסידורים מבוסס על שיטתו של עמרם גאון, וכפי שמופיע בו, בנוסף לכך שמפרשים שכל הנדריים אותם ינדרו במהלך השנה הקרובה יבטלו, מוסיפים שגם הנדריים והשבועות שנעשו במהלך השנה הקודמת בטלים.

הסיבה שרבינו תם לא קיבל נוסח זה היא, שאמנם אפשר לבטל את הנדריים שיהיו בעתיד על ידי כך שמצהירים שהם מבוטלים מעיקרא (ולהלן נראה מדוע), אבל אי אפשר לבטל את הנדריים שנודרו עד כה בהצרה בלבד, ובטעם הדבר הביא מספר סיבות:

ראשית: בשביל לבטל נדר צריך שהנודר יפרט מדוע הוא רוצה להפר אותו, ולמה לא היה נודרו מלכתחילה - באמירת כל נדרי תנאים אלו לא נמצאים, ולכן אין סיבה שכל הנדריים שנודרו עד כה יהיו מבוטלים. **שנית:** כפי שראינו במקום אחר (מטות שנה ה') כדי להפר נדר, צריך שיפר אותו תלמיד חכם שמומחה בנדריים או שלושה הדייטות, דבר שלא מתרחש באמירת כל נדרי כאשר מכריזים בבית כנסת שמתחרטים.

שלישית: בשביל להפר את הנדר, הנודר צריך לפרט בדיוק מה נאסר בנדר. ואילו כאשר אומרים כל נדרי בבית הכנסת לא מפרטים, ורק אומרים נוסח כללי. **רביעית:** באמירת כל נדרי בבית כנסת, החזן מפר לעצמו את הנדר "אם נדר נדרנו אין כאן נדר". בהפרת נדריים רגילה, הדיינים (=שלושה הדייטות) הם אלו הצריכים להפר את הנדר ולא הנודר עצמו, ובלשונו:

"מתוך שמעתי, מוחק רבינו תם מה שכתוב במחזורים בכל נדרי 'מיום הכפורים שעבר', וסבורים הם שמתיירים נדריים משנה שעברה, וטועים: חדא בכל התרת נדריים בעי חרטה מעיקרא. ועוד דבעי יחיד מומחה או ג' הדייטות וליכא (= ואין), ועוד שהלכה כרב פפא דהוא דאמר צריך לפרט הנדר ואנן לא עבדינן הכי, ועוד דנודר עצמו אי אפשר לו להתיר לכך."

¹ **הרא"ש** (יומא ח, כח) נקט שצריך לומר את כל נדרי דווקא בערב יום הכיפורים ולא ביום הכיפורים עצמו, כי אי אפשר להתיר נדריים בשבת ויום טוב, וכן כתב **המהרי"ל** ('הל' ליל יום כיפור). הרוקח (סי' רטו) חלק וסבר שמותר שההפרה תהיה ביום כיפור, כי כל נדר שהוא לצורך היום, מותר להתירו אפילו ביום טוב כפי שכותבת הגמרא בסוף מסכת שבת, והתרת נדריים זו נחשבת צורך היום.

מדוע אם כן לשיטת רבנו תם בנוסח של כל נדרי אומרים את המילים 'ונסלח לכל עדת בני ישראל', אם רק מבקשים על נדרי העתיד וכרגע עוד לא התבצע שום חטא? הרא"ש (שכפי שנראה בהמשך חלק על רבינו תם) יישב, שמסתבר שבשנה הקרובה אדם ינדר נדר ובטעות אף יעבור על נדרו, ומשום כך הוא חייב כפרה למרות שלמעשה אותו נדר כלל לא חל בעקבות אמירת כל נדרי. מכל מקום לפי רבינו תם, אין לומר בכל נדרי את הנוסח מיום כיפורים **שעבר** עד יום כיפור **הזה** בו מבטלים את הנדרים שהיו, אלא רק מיום כיפור **הזה** עד יום כיפור **הבא** בו מבטלים את נדרי השנה הבאה, וכן פסקו להלכה בעקבותיו **הרשב"א** (ה, רנז), **האור זרוע** (רעז, ה) **המהרי"ל** (הל' ליל יום הכיפורים) ו**המשנה ברורה** (או"ח תריט, ב).

ביאור דעת רבינו תם

אמנם, גם אם בעקבות קושיותיו מסיר רבינו תם מהנוסח של כל נדרי את נדרי השנה שעברה, ומסתדר עם הנוסח 'ונסלח לכל עדת בני ישראל', עדיין יש קושי רב בדבריו. מובן מדוע אפשר ללכת לחכם ולבטל באמצעות חרטה נדר אותו נדרו בעבר, אבל כיצד אפשר לבטל מראש נדרים שהאדם עוד לא נדר?! נאמרו ביישוב שיטתו מספר אפשרויות באחרונים:

נדרי טעות: רבי עקיבא איגר (יו"ד ריא, א) כתב (וכבר הקדימו הר"ן), שמכיוון שהנודר מכריז ביום כיפור באמירת 'כל נדרי' שכל נדר שינדר בעתיד יהיה בטל, לכן כאשר בכל זאת במהלך השנה ינדר מסיבות אלו ואחרות, הרי שהנדר החדש סותר את התנאי הישן, והוא נחשב כמו נדר טעות עליו כותבת הגמרא במסכת נדרים (כה ע"א) שבטל, גם בלי להזדקק לחכם שיתירו.

גילוי דעת: הרב אשר וייס ('כל נדרי') לא קיבל את דברי רבי עקיבא איגר שמדובר בנדרי טעות, שהרי סוף כל סוף בשעת הנדר הנודר רוצה בו, ומדוע נאמר שמדובר בנדרי טעות בגלל שעשה תנאי בתחילת השנה?! משום כך טען, שכאשר אדם מכריז בראש השנה שהוא אינו רוצה לנדר, כאשר הוא נודר במהלך השנה למעשה אין לו רצון אמיתי לנדר, ומשום כך הנדר לא חל, ובלשונו:

"וכך נראה גם לגבי הא דתנאי שלפני הנדר דאין בזה לא התרת נדרים, ולא נדר טעות, אלא משום דמקבלים אנו את מודעתו שאכן אין דעתו שלימה בנדר שהוא עתיד לנדר ומעתה הוא מבטלו, וממילא בטל הנדר דאזלין בתר עיקר רצונו כפי שגילה משעה ראשונה ולא בתר דעתו השטחית בשעה שנדר כמבואר."

שיטת הרא"ש

בעוד שרבינו תם הסכים לבטל רק את נדרי העתיד, **הרא"ש** (יומא ח, כח) חלק על דבריו וסבר שיש להכליל בנוסח של 'כל נדרי' גם את נדרי העבר, וכמו הנוסח המקורי שנמצא בסידורו של רב עמרם גאון, וכן פסקו להלכה **הרדב"ז** (ד, לג) ו**כף החיים** (תריט, יז). כפי שראינו לעיל, רבינו תם הקשה מספר קושיות על הסוברים שאפשר לבטל את נדרי העבר. הרא"ש כתב ליישב את קושיותיו:

א. **רבינו תם** טען שצריך חרטה ואין היא בנמצא באמירת כל נדרי, **הרא"ש** טען לעומתו, שמכיוון וכולם אומרים את הנוסח - אכן סהדי (= זה דבר ברור) שהם מתחרטים על הנדר. ב. **רבינו תם** טען שכדי להפר נדר צריך לפורטו בפני שלושה או חכמים ואין זה מופיע בכל נדרי, **הרא"ש** טען לעומתו, שמכיוון וכל הקהל אומר את כל נדרי ביחד - זה משמש כאמירת הנדר בפני שלושה.

ג. **רבינו תם** טען, שצריך לפרט הנדר ובכל נדרי לא מפרטים. **הרא"ש** טען לעומתו, שהסיבה שצריך לפרט היא כדי שהחכם לא יתיר בטעות לנדר נדרי מצווה - ביום כיפור אין דעת הקהל להתיר נדרי מצווה. ד. **רבינו תם** טען שבאמירת כל נדרי, כל אחד מתיר לעצמו את הנדר. **הרא"ש** טען לעומתו, שהנודר לא מתיר לעצמו, שהרי כל הקהל מתיר ביחד.

שיטת הנימוקי יוסף

שיטה שלישית בראשונים, מופיעה בדברי **הנימוקי יוסף** (ז ע"ב בדה"ר ד"ה לא) שנקט בדרך ביניים. מצד אחד קיבל את קושיות רבינו תם שאי אפשר להתיר את נדרי העבר, ולכן חלק על נוסחו של הרא"ש. מצד שני לא הסכים גם לנוסח רבינו תם המבטל את נדרי העתיד, שהרי כפי שראינו בגמרא, רבא ובעקבותיו הגאונים חששו שיבואו לזלזל בנדרים בעקבות כך.

אף על פי כן, בכל זאת נקט שאפשר להזכיר בנוסח כל נדרי גם את נדרי העבר, וגם את נדרי העתיד. בטעם הדבר נימק, שלמעשה בהפרת נדרים כלל לא מפירים נדרים וכפי שסברו שאר הראשונים, אלא זו רק תפילה ובקשה לקב"ה שלא יכשלו בנדרים ושבועות, ושימחל במה שחטאו עד כה - משום כך אין בעיה לומר כל נוסח שהוא (ועיין **בערוך השולחן** תריט, ג), ובלשונו:

"ויותר נראה לומר לפי המנהג ולשון הנהוג בו והכתוב בסדר רב עמרם ז"ל (שאומרים גם לשעבר), (אלא) שאין אומר כן לא בדרך נדרים הקודמים ולא בדרך תנאי לנדרים העתידים, אלא שאומרים כן דרך תפלה להקב"ה שלא יכשלו ושלא יעשו על הנדרים ועל השבועות שעשו בשנה שעברה ושהיו שביתין ושביקין לפניו יתברך כאילו לא היו."

למעשה

על אף שכפי שראינו, נראה שרוב הפוסקים החזיקו בשיטת רבינו תם, ואפשר לבטל רק את נדרי העתיד ולא את נדרי העבר, למעשה נוהגים בכל זאת לבטל גם את נדרי השנה שהייתה, וגם את נדרי השנה שתהיה וכדעת הרא"ש, אך עם סייג מסוים:

א. למרות שלכאורה, אדם שנודר במהלך השנה אינו צריך ללכת לחכם להפר את נדרו, מכיוון שנדרו בטל גם כך על ידי התנאי שהציב באמירת כל נדרי - בכל זאת כתב **הרמ"א** (יו"ד ריד, א) בעקבות **המהרי"ל** (ס' ב), שמחשש שמא יזלזלו בנדרים, נוהגים לסמוך על אמירת כל נדרי רק בדיעבד כאשר יש צורך גדול, אבל לכתחילה אדם שנדר עליו ללכת לחכם שיפר את נדרו.

ב. מכל מקום כפי שכתב **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה א, צא), יש מקרים בהם סומכים על אמירת כל נדרי לכתחילה. בדרך כלל אדם שנוהג הנהגה טובה שלוש פעמים מתחייב מדין נדר, אך במקרה בו אמר כל נדרי אין הוא חייב, כיוון שגילה דעתו בתחילת השנה שאין הוא רוצה בכך, וכן כתב **הרב שטרנבוך** (ד, רז).

נתיבה וחתימה טובה! קח לקרוא בסעודה מפסקת או בבקשה תעביר הלאה כדי שעוד אנשים ייקראו...²